

Oponentský posudek diplomové práce

Název práce: Význam etiky v sociální práci

Autor práce: Bc. Jana Kašparová, DiS

Obor studia: Etika v sociální práci

Posudek vypracoval: Lukáš Novák

Datum: 18. 8. 2017

Cílem předložené diplomové práce je „reflexe významu etiky v sociální práci“: autorka chce především ukázat, jak je význam etiky chápán u vybraných autorů v odborné literatuře a zároveň „fakta na jednotlivých případech z praxe argumentačně doložit“. Autorka deklaruje, že „výzkum bude probíhat především v rámci podrobné studie knih a článků u vybraných autorů či formou studie etických dokumentů souvisejících se sociální prací“, a že „práce by měla zároveň zdůraznit důležitost etiky pro sociální práci.“

Tento vytyčený program je už sám o sobě povážlivý, neboť se jedná v zásadě o program kompilace, která jako diplomová práce nepostačuje¹ (co autorka míní „podrobnou studií knih a článků“, to mi není jasné). Výsledkem je text, který má z 90% charakter ani ne tak kompilace, jako spíše koláže parafrází a citací autorkou shromážděné literatury. V drtivé většině práce prakticky není patrný žádný vlastní vklad autorky, v práci lze jen velmi zřídka nalézt odstavec či větu, které by nebyly citátem či parafrází nějakého zdroje. Od svých zdrojů nemá autorka žádný odstup, s parafrázemi a citáty až na výjimky nijak nepracuje, nepodrobuje je analýze, kritice, porovnání, ale pouze je nereflektovaně používá jako stavební kameny textu své práce. Výsledkem je text, který je nekoherentní, a pokud jde o obsah, logicky nestrukturovaný a nesouvislý, neboť použité zdroje jsou – pochopitelně – mnohdy myšlenkově nekompatibilní. Zjevné rozpory autorka přechází bez povšimnutí, nesnaží se je ani v náznaku nějak řešit, nebo se alespoň přiklonit k jedné z alternativ – což vyplývá z toho, že, jak bylo řečeno, v práci prakticky chybí jakákoliv reflexe použitých zdrojů. V celé práci jsem nezaznamenal, že by si autorka položila nějakou teoretickou otázku, explicitně zvažovala řešení nějakého teoretického problému, rozvinula nějakou argumentaci apod.

Pokud jde o samotné zdroje, autorka se v drtivé většině omezuje na práce dostupné v češtině či slovenštině, vesměs od českých či slovenských autorů plus několik málo překladů. V seznamu literatury má autorka pouze dvě publikace v angličtině, z nichž každá je citována pouze jednou jedinkrát, a to pro doložení všeobecně známých elementárních informací o utilitarismu. Když pak dále autorka referuje o názorech jednoho z těchto autorů, F. G. Reamera (str. 40–50 passim; str. 72), činí tak, jako obvykle, pomocí parafrází a citátů z české příručky. Vzniká proto pochybnost, zda by s Reamerovou publikací uvedenou v seznamu literatury vůbec dokázala pracovat; resp. zda ony dvě cizojazyčné publikace vůbec držela v ruce a necituje pouze z druhé ruky.

¹ „Diplomová práce nesmí být jen kompilací vhodně zvolených zdrojů, ale její autor by měl dokázat předložené informace interpretovat v patřičném kontextu, měl by je dokázat shrnout, navzájem porovnat, případně obecně kategorie doložit konkrétními příklady z praxe.“ – Tomáš Veber, Petr Bauman, *Metodická pomůcka ke zpracování závěrečných prací*, verze 1.0 (České Budějovice: TF JU, 2010), 16; „Diplomovou práci není možné považovat za dostačující a doporučit k obhájení, pokud: ... text má pouze popisný nebo kompilační charakter.“ – *ibid.*, 54.

Velká část použitých zdrojů – zejména ty častěji citované – má navíc charakter různých úvodů, přehledů, učebnic, slovníkových či encyklopedických hesel; autorka prakticky vůbec nepracuje s primárními prameny v oboru etiky. Výjimkou je jedinkrát citovaný Kant a čtyřikrát citovaný Aristotelés, přičemž v těchto případech nemůže být o nějaké práci s textem ani řeči. Autorka navíc neví, jak tyto klasické autory správně citovat – cituje podle stran českého vydání. Toto je vskutku zarážející u závěrečné práce v oboru, který má etiku ve svém názvu, navíc práce, již je etika jako taková centrálním tématem.

Výše uvedené pokládám za zásadní formální a metodologické nedostatky, které jsou těžko slučitelné s odbornou způsobilostí odpovídající magisterskému titulu, jejíž osvědčení je smyslem diplomové práce. Jejich důsledkem jsou pak pochopitelně i konkrétní věcné nedostatky obsahu práce, z nichž uvedu výběr těch, které pokládám za nejzávažnější.

Za hlavní problém pokládám, že pokud jde o etiku jako takovou, autorka v práci prokazuje její znalost, která je natolik povrchní a namnoze chybná, že neodpovídá úrovni absolventa magisterského oboru, který má slovo „etika“ v názvu.

Autorka má především velmi nedostatečnou a povrchní znalost „etických reálií“: etických koncepcí, o nichž referuje a které chce doporučovat sociálním pracovníkům. V půlstránkovém shrnutí Kantovy etiky autorka např. tvrdí (str. 74), že Kantova etika „dává vždy přednost jedinci před větším celkem“, což je prý problém, neboť „může být v sázce narušení důstojnosti vícero jedinců, nemluvě o negativních společenských důsledcích takového konání“. Pro Kanta je pochopitelně nepřijatelné narušení důstojnosti *jakéhokoliv* člověka; v jeho etice je tedy absurdní kontrastovat „jedince“ a „víceru jedinců“. Autorka ovšem nedokázala elementárně správně interpretovat Kantův kategorický imperativ (citovaný jako obvykle ze sekundárního zdroje), když jej tlumočí takto: „je důležitější úcta a porozumění v chování k ostatním lidem, než tendence k nim přistupovat pouze jako k prostředku“ – takže není divu, že dochází k mylným závěrům o Kantově etice.

Zcela mimo je autorčin referát o eudaimonismu, prezentovaném jako „kombinace filozofických myšlenek Aristotela a Platóna a přirozeného zákona Tomáše Akvinského“. Nechme stranou fakt, že existují hluboké a zásadní rozdíly mezi etikou Platónovou, Aristotelovou a Tomášovou, o kterých autorka patrně příliš neví (jinde autorka píše, že Platón „pokládal dobro za pouhou ideu“ (!) – str. 14). Autorka totiž prozrazuje elementární neznalost toho, o co vlastně v etice (resp. etikách) blaženosti jde, když píše, že „její hlavní podstatou je pocit vnitřního uspokojení (eudaimonia) s ohledem na odpovídající úroveň přirozenosti člověka, které dohromady tvoří podstatu mravně závazného jednání.“ „Eudaimonia“ je tedy podle autorky „pocit vnitřního uspokojení“, a podstata mravně závazného jednání spočívá v kombinaci tohoto „vnitřního uspokojení“ s „odpovídající úrovní přirozenosti“? Vždyť to ani nedává dobrý smysl!

Autorka dále jedním dechem hovoří o novověkém pojetí přirozeného zákona, „které rozvíjeli především ... Hobbes, ... Locke a ... Rousseau“. Více už k etice přirozeného zákona autorka neřekne, takže se můžeme jen dohadovat, zda opravdu mínila prezentovat Hobbese, Locka a Rousseau (jako by i mezi nimi nebyly naprosto zásadní rozdíly právě v pojetí přirozenosti!) jako pokračovatele Platóna, Aristotela a Tomáše, nebo prostě jen za sebou vrší torza slovníkových hesel, za nimiž se už neukrývá žádná další znalost.

Leitmotivem celé práce je autorčino neustálé zdůrazňování potřebnosti etiky a etického vzdělání v oboru sociální práce. Ovšem způsob, jak si autorka aplikaci takového vzdělání v sociální práci představuje, pokládám za fatální neporozumění tomu, co vlastně etika a etické teorie jsou, v čem je jejich smysl. Jak si autorka představuje „využití etických teorií v sociální práci“, to nastiňuje na str. 76–79. Její představa je asi taková: narazí-li sociální pracovník na nějaké etické dilema, vytvoří si jakýsi přehled jeho možných řešení

podle různých etických teorií, a nakonec zvolí to řešení, které získá mezi těmito teoriemi většinou podporu.

Jenže různé etické teorie nejsou jako různé recepty na svíčkovou. Nejedná se o libovolně kombinovatelné přístupy, jakési příruční nástroje, z nichž si v praktických situacích můžeme podle libosti vybírat či je kombinovat, dostaneme-li se do rozpaků tváří v tvář nějakému mravnímu dilematu. Přijmout nějakou etickou teorii jako racionální základ rozhodování znamená přijmout její principy jako objektivně a obecně platné – *eo ipso* tudíž znamená odmítnutí teorií alternativní, které jsou s ní nekompatibilní. Etická teorie je teorie správnosti rozhodování *vůbec*; pokud tedy připustíme nějakou etickou teorii jako relevantní pro naše rozhodování, *eo ipso* tím odmítáme ostatní teorie jako nerelevantní, chybné. Nedává žádný smysl za těchto okolností „počítat hlasy“.

Nechávat v praktickém rozhodování jednotlivé teorie „hlasovat“ vlastně znamená deklarovat naprostý nedostatek vlastního etického poznání, neřku-li vzdělání – tedy pravý opak toho, pro co autorka pléduje. Pouze pokud jsme matematictí analfabeti, budeme správný výsledek matematického příkladu odhadovat podle většinového názoru spolužáků. Etika ovšem není matematika – žádný většinový souhlas odborníků na hlavních principech již minimálně 300 let neexistuje, jednotlivé etické teorie jsou nekompatibilní – a navíc, je jich mnohem více, než o kolika autorka ví. A podle jakých kritérií vůbec tyto teorie připustíme k „hlasování“, pokud nevycházíme z nějaké přijaté a obhájené etické koncepce, která by nám kritéria poskytla? Dostane svůj hlas také Nietzscheho panská morálka, marxistická třídní morálka, islamistická morálka, atd.?

Celkově jsou právě kritizované představy o aplikaci etiky na dilemata sociálního pracovníka pouze nejvýraznějším projevem celkového ideologického posazení práce, které spočívá v jakési zvláštní kombinaci dogmatismu a agnosticizmu. Na jednu stranu autorka nemá vypracován, natož pak obhájen, žádný jeden systematický a koherentní etický přístup, který by prosazovala jako ten správný a ukazovala jeho přednosti při aplikaci v sociální práci – a zdá se, že ani existenci nějaké takové „správné“ etiky nepředpokládá (viděli jsme, že jakýkoliv hlubší vhled do etických systémů jí chybí, a jednotlivé etické systémy pokládá spíše za jakési dílčí, doplňující se pohledy). Na druhou stranu, v konkrétních otázkách, jako jsou konkrétní etické hodnoty, důležité ctnosti atd. má autorka od počátku neproblematicky jasno (viz např. kap. 3.3.3, plná nijak nezdůvodněných kategorických tezí).

Dochází tak k politováníhodnému paradoxu: místo aby autorka na základě hlubších etických úvah vycházejících ze systematicky promyšlené etické koncepce kultivovala a případně korigovala své běžné profesní mravní a hodnotové předporozumění – což by snad měl být smysl aplikace etiky v praktických oborech –, je tomu právě naopak: etické teorie, které by měly sloužit ke zdůvodnění konkrétních mravních postojů a přijímání konkrétních hodnot, autorka „kádruje“ na základě vlastních postojů a hodnot, které již *a priori* přijala. Typickým příkladem tohoto postoje je její výše zmiňovaná kritika Kantovy etiky pro to, že „může představovat v sociální práci problém“: autorka tedy předem ví, co je a co není „problém“ v sociální práci, a na základě toho posuzuje jednotlivé etické teorie jako více či méně vhodné. To je zásadní nepochopení samotného smyslu etiky a etického vzdělání, karikatura odpovědné aplikace etiky do praxe: vždyť etické teorie jsou to, co nám má právě v posledku poskytnout kritéria pro rozlišení „problému“ od „neproblému“!

Absence zakotvení v nějakých obecnějších principech se v práci projevuje na mnoha místech sklonem zaujímat (patrně bezděčně) subjektivistické až relativistické pozice. Tak např. na str. 10 se autorka patrně nevědomky staví na pozici subjektivismu, když označuje za mravní jednání takové, které je „v souladu s vlastním svědomím“, a „předpokládá přijetí morálky společnosti“ (nemohou se tyto dvě podmínky být

v rozporu?) – z toho by vyplývalo, že svědomí a morálka společnosti se nemohou mýlit, neboť představují poslední měřítko morality. Ovšem vzhledem k čemu, podle jakých kritérií, tedy naše svědomí naše jednání hodnotí (jak autorka říká – str. 11)? A vzhledem k čemu může být svědomí „falešné“, jak autorka, fragmentárně parafrázujíc tradiční nauku, vzápětí uvádí? Posuzuje snad naše svědomí, zda je naše jednání v souladu s naším svědomím?

Jiným projevem uvedené tendence je způsob, jak autorka používá pojmu „hodnota“ (průběžně, ale zejm. str. 15n): na jedné straně hovoří o etické důležitosti hodnot, na druhou stranu je její pojem hodnoty psychologizován a subjektivizován. Jinými slovy, autorce splývá pojem hodnoty v etickém smyslu (to, co skutečně hodnotné je) a ve smyslu psychologickém (to, co lidé za hodnotné pokládají). Pikantní přitom je, že sama přebírá a parafrázuje kritický postoj T. Machuly, poukazujícího na nejasnost pojmu hodnoty v současné literatuře – její vlastní pojednání o hodnotách je přitom navýsost zmatené a plné rozporů. Tak autorka na jednom místě odlišuje etický pojem hodnoty od psychologického, když píše, že „lidé na hodnoty nazírají mnoha způsoby a povědomí o nich se neustále mění, hodnoty samy o sobě však zůstávají stále stejné“; na druhou stranu však o dvě věty dříve definuje pojem hodnoty psychologicky: „hodnoty můžeme chápat jako cokoli, co má pro nás význam ... jsou vlastní pouze člověku“, a na str. 49 pak prohlašuje: „Pro sociální práci je především důležité si uvědomit, že nastavení hodnot se v průběhu dějin mění, a proto se profese musí této proměnlivosti neustále přizpůsobovat.“ Tamtéž autorka tvrdí, že je třeba přiznat důležitost a pozornost všem systémům hodnot, na druhou stranu požaduje, aby sociální pracovník měl „kvalitní“ či „správný“ žebříček hodnot – zjevně tedy existují i žebříčky či systémy „nekvalitní“ a „nesprávné“ – těm je také třeba přiznávat důležitost? V takových rozporech nevyhnutelně končí zvolená kompilačně-kolážová metoda práce. A už zcela nepochopitelná je věta: (str. 89): „Správné nastavení osobního hodnotového systému je též předpokladem pro respekt k hodnotovým systémům druhých lidí.“ Jestliže mám správné nastavení hodnotového systému, a někdo jiný má úplně jiné, nekompatibilní, proč bych měl mít k tomuto systému respekt? Např. pokud přiznávám stejnou důstojnost mužům i ženám (Němcům i Židům), a je to tak správně, proč bych měl mít respekt k hodnotovému systému, který pokládá ženy (Židy) za méněcenné bytosti? Zdá se, že autorka tu jen opakuje módní relativistická klišé.

Ve výčtu problematických pasáží práce by se dalo pokračovat ještě dlouho; uvedu již jen stručně několik dalších bodů:

- Definice a výklady „etických pojmů“ v kap. 1.1 jsou často chaotické a nekoherentní. Např. kap. 1.1.4 věnovaná pojmu svobody je zcela zmatečná, neboť míchá dohromady svobodu vnitřní (nedeterminovanost vůle), svobodu vnější (absenci vnějších omezení či nátlaku), a (snad, těžko říci...) křesťanský pojem svobody od hříchu („svoboda je nám předurčena zásluhou oběti Ježíše Krista“). Podobně chaotické a nekoherentní je pojednání o dobru a zlu (str. 13n): autorka nejprve uvede kruhové definice („dobro je souhrnný pojem pro vše dobré...“), a následně prohlásí, že „povahu dobra nelze... vysvětlit formou jakékoliv definice“. Tato teze je výsledkem překroucené parafráze Machulova výkladu o třech teoriích dobra – intuicionismu, emotivismu a teleologického pojetí dobra: autorka překroutila výklad intuicionismu a položila jej jako obecnou tezi.
- Jako bizarní se jeví (nijak nepodložená) teze (str. 16), že Mojžíš a další proroci „vznesli nárok na nutnost realizace lidských práv“. Rovněž lze pochybovat o tom, zda krvavé lázni Francouzské revoluce vskutku náleží nějaké „zásluhy na rozvoji lidských práv“. V celé kapitole o lidských právech navíc vůbec není položena otázka, jak skutečná lidská práva identifikovat, jak rozlišit skutečná přirozená lidská práva od práv pouze domnělých, resp. od pouhých požadavků různých nátlakových či ideologických skupin. Studium obsahu různých historických deklamací asi těžko.

- Kap. 1.2.2 je zcela zmatená: autorka zde operuje s několika termíny, jejichž význam a vzájemný vztah je nejasný: „humanita“, „humanismus“, „lidskost“; navíc jejich výklad z latiny je chybný.
- Str. 19: definice a rozlišení rozumových a mravních ctností je zmatečné: „Pojem ctnosti můžeme v případě rozumových ctností označit za dispoziční k dobrému konání určité činnosti, mravní ctnosti jsou oproti tomu trvalé sklony...“
- Str. 20: „Platón vidí spravedlnost v rovnoměrném rozvržení zásluh všem, kterých se jednání týká, a to dobrých i špatných“ – opravdu? Kde to píše?
- Str. 21: autorka směšuje pojmy *moudrost*, *rozumnost* a *rozum*.
- Str. 23: spojování uměřenosti se „sebezapřením“ je dezinterpretace: podle Aristotela ten, kdo je uměřený, už nemusí provádět žádný sebezápór, neboť jeho tužby jsou v souladu s rozumem: v tom právě ctnost spočívá. Sebeovládání potřebuje ten, kdo ještě uměřený není.
- Jako dosti nejapné se jeví tvrzení na str. 43, že „náboženská víra je stejně jako sociální práce založena na principu solidarity a lásky k bližnímu“; teze „snaha o šíření blaha znevýhodněným jedincům je přítomna také ve východních filozofiích“ je natolik obecná, že neříká vůbec nic (ano, v *některých* východních filozofiích je *nějaká* podobná snaha snad přítomna); naprosto se nejedná o výstižnou charakteristiku (obrovsky různorodých) „východních filozofií“.
- Považuji za příznačné, že v analýze dilematu „odebrat–neodebrat dítě“ (str. 77) vůbec není zmíněn, natožpak zvážen, faktor podle mého názoru rozhodující: totiž *přirozené právo dítěte na svoji matku*. Rovněž nechápu, z čeho autorka vyvozuje, že „v případě etiky spravedlnosti lze usuzovat na pravý opak, tedy odebrání dítěte z péče matky.“ Ona tzv. „etika spravedlnosti“ je vůbec spíše jen strašák sestvojený feministkou Gilliganovou jako terč pro její kritiku: s reálnou spravedlností či reálnými etickými teoriemi má sotva co společného.
- Str. 91: „V práci jsem zohlednila především názory a pohled odborníků na danou problematiku a na tomto základě jsem se pokusila předefinovat význam etiky v sociální práci. Domnívám se, že praktické užití tohoto sběru dat a jejich aplikace na konkrétní případ, nabídl jiný rozšířený pohled na význam této vědy v profesi.“ Toto autorčino sebehodnocení se podle mého názoru míjí s realitou: k žádnému revolučnímu „předefinování“ nedošlo, autorka po celou dobu pouze cituje a parafrázuje převzaté názory a na její tezi o potřebě etiky v sociální práci neshledávám nic originálního. Co zde míní „sběrem dat“, mi uniká.

Ze všeho, co bylo uvedeno, je patrné, že pokládám práci za zásadním způsobem problematickou. Autorka je nepochybně dobře orientována v prostředí sociální práce a jeho problémech, prokázala však zásadní nedostatky v tom, po čem sama volá: totiž schopnosti teoreticky fundované etické reflexe těchto problémů. Předložená práce podle mého názoru nedostává nárokům kladeným na magisterskou diplomovou práci, a to ani po formálně-metodologické stránce (jde o nekoherentní kompilát až koláž výpisků z příruček vyúsťující v banální tezi), ani po stránce obsahové (práce dokládá odbornou nekompetenci autorky, pokud jde o její hlavní téma, a ostatně i její hlavní předmět studia: etiku).

Obávám se proto, že práci nemohu doporučit k obhájení.

Lukáš Novák